

ських управлінських структурах (адміністраціях), органах місцевого самоврядування, а також викладачами географії у середніх школах, ліцеях, коледжах, гімназіях, технікумах, або продовжувати навчання в магістратурі.

Найвищий рівень підготовки фахівців на кафедрі – магістратура, що передбачає поглиблене вивчення теоретичних та прикладних дисциплін з управління регіональним розвитком, розміщення продуктивних сил та регіональної економіки, проходження студентами виробничої та асистентської практик. Після складання магістерського іспиту та захисту магістерської роботи випускники зі спеціальності "Економічна та соціальна географія" отримують кваліфікацію "Менеджер регіонального розвитку менеджер освіти, викладач географії, основ економіки та екології" або "Менеджер розміщення продуктивних сил та регіональної економіки, викладач географії, основ економіки та екології". Випускники магістратури можуть працювати молодшими науковими співробітниками у науково-дослідних, економістами – у

проектних і прогнозно-планових установах, викладачами у вищих навчальних закладах, посідати управлінські посади в керівних органах регіональної влади, виступати експертами у державних установах регіонального профілю, навчатися в аспірантурі в Україні та докторантурі у зарубіжних університетах.

Викладацький процес на кафедрі забезпечують штатні працівники – доктори наук, професори Я. Олійник, С. Ішук, К. Мезенцев, кандидати наук, доценти В. Дорошенко, Н. Мезенцева, В. Матвієнко, С. Запотоцький, В. Пасько, кандидати наук, асистенти О. Кононенко, А. Мельничук, О. Трусій, асистент Л. Тиква. Професором-консультантом працює М. Пістун.

2000 р. створено наукову лабораторію "Регіональної економіки та політики", яку очолив професор С. Ішук, згодом – **Олена Кононенко**. У складі лабораторії працювали В. Пасько, С. Запотоцький, згодом – **Н. Корнілова, А. Мельничук** та ін., які паралельно проводять викладацьку роботу.

Рис. 1. Кафедра економічної та соціальної географії

Надійшла до редколегії 25.08.08

УДК 911.3

О. Дмитрук, д-р геогр. наук, С. Дмитрук, канд. пед. наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕКОТУРИСТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Проаналізовано теоретичні та практичні аспекти розвитку екотуристської діяльності.

The theoretical and practical aspects of the ecotourism activity are analyzed.

Постановка проблеми. В Україні одним з нових напрямків туризму на ринку туристських послуг, що й досі ще не має чітко визначеного сегмента, є саме екологічний туризм. Тому дуже важливо ще на вихідних позиціях виявити і усвідомити його місце і роль, специфічні особливості та потенціал, рівень його соціальної відповідальності за долю природи.

Зараз на розвиток екологічного туризму впливають такі специфічні чинники:

- як інновація екотуризм сприймається з певним побоюванням з боку природоохоронних та природогосподарських організацій, а також туристських організацій, які вже мають досить стійкі позиції в туризмі;
- специфіка екотуризму вимагає значно більших зусиль для заняття свого сегмента на ринку туристських послуг;

➤ вихід екотуризму на ринок туристських послуг часто пов'язаний з достатньо високими початковими затратами, що робить його кінцевий продукт досить дорогим;

➤ інтелектуальну, просвітню, освітню та виховну функції екологічного туризму може бути реалізовано тільки за наявності відповідної інфраструктури та кваліфікованих фахівців (менеджерів екологічного туризму, гідів-природознавців тощо).

Підкреслимо, що діяльність будь-якої туристської організації і тим більше туристського підприємства передбачає наявність керівних (управлінських), спрямовуючих і організаційних засад у її здійсненні. Поза ними рекреаційно-туристська діяльність загалом та екотуристська діяльність зокрема не в змозі реалізувати своє системоутворююче призначення як конструктивного

© Дмитрук О., Дмитрук С., 2009

регулятивного чинника раціонального природокористування та охорони природного середовища.

Без них екологічний туризм не може відбутися суспільно-економічне та науково-пізнавальне явище. Реалізуються ці засади, насамперед, через чітке визначення базових понять і термінів, мети екотуристської діяльності, її суб'єктів, видів, умов реалізації тощо.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Серед останніх публікацій та досліджень в галузі екотуристської діяльності необхідно назвати навчальний посібник М. Гродзинського та М. Стеценка [2] окремим розділом у якому розглянуті основні напрямки екоосвітньої діяльності туристської на природоохоронних територіях. Обґрунтування ефективності використання "навчальних стежок" як форми природоохоронної освіти здійснено В. Чижовою із співавторами [4]. Зауважимо, що серед основних видів діяльності школярів на "навчальних стежках" називається також і екотуризм. Питання організації екотуризму, сучасних підходів до менеджменту і маркетингу в сфері екотуризму ґрунтовно висвітлюються в роботах В. Храбовченка [5], В. Кекушева із співавторами В.П. [3], а також авторських дослідженнях [1].

Проте слід зазначити, що питання визначення сутності екотуристської діяльності вимагають подальших наукових досліджень.

Визначення невирішених сторін проблеми. У сфері туризму діє велика кількість організацій, що останнім часом розробляють і реалізують різноманітні туристські послуги і продукти що за своєю сутністю можна визначити як екотуристські. Однак далеко не всі організації та підприємства, що діють у сфері екотуризму, витримують удари конкуренції й одержують прибутки, необхідні для продовження власне екотуристської діяльності на ринку.

Це залежить, в першу чергу, від того, на скільки ефективною є екотуристська діяльність. Кращих економічних результатів досягають тільки ті з них, що залучають більшу кількість туристів. А для цього вони повинні розробити і запропонувати ринку туристських послуг цікаві екотуристські продукти – екотури, екостежки, змістовні екотуристські програми, екоекскурсії, широкий набір різноманітних послуг і товарів, високоякісний рівень організації обслуговування туристів тощо.

З огляду на те, що в усьому світі екологічний туризм набуває інтенсивного розвитку, сучасна екотуристська діяльність має бути спрямована на інноваційний підхід, на створення нових екотуристських продуктів, на постійне удосконалення всіх аспектів наявної екотуристської діяльності.

Зазначимо, що окрім суто організаційно-економічних складових у здійсненні екотуристської діяльності є також і ряд теоретико-методологічних та нормативно-правових проблем, що гальмують її активний розвиток. Так дискусійним питанням і досі залишається сутність поняття "екотуристська діяльність", також немає одностайності у розумінні того хто є "суб'єктами екотуристської діяльності" та які є "види екотуристської діяльності" тощо.

Мета та завдання статті. Метою статті є визначення сутності поняття екотуристська діяльність. Основними завданнями статті є – проаналізувати основні напрямки та види екотуристської діяльності, визначити зміст поняття екотуристська діяльність, розкрити мету екотуристської діяльності, означити суб'єктів екотуристської діяльності, розкрити умови здійснення ефективної екотуристської діяльності здійснення, типізувати основні види екотуристської діяльності.

Основний виклад матеріалу. У загальному випадку під **екотуристською діяльністю** розуміють цілеспрямовану активність юридичних (незалежно від форм

власності та відомчого підпорядкування) та фізичних осіб з організації і здійснення екотуризму. **Основною метою екотуристської діяльності** є забезпечення потреб екотуристів у розвиваючому – пізнавальному та загальнооздоровчому відпочинку тощо. **Суб'єктами екотуристської діяльності** є юридичні особи (незалежно від форм власності та відомчого підпорядкування – туроператори, турагенти, інші суб'єкти підприємницької діяльності), які організовують і здійснюють екотуристську діяльність, надають усі види туристсько-рекреаційних продуктів і послуг, що відповідають міжнародним та національним екологічним стандартам, та фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та організовують і здійснюють екотуристську діяльність (екотуристи аматори, громадські екотуристські організації (гуртки, секції, клуби, товариства, центри, спілки тощо), фахівці екотуристського супроводу (гіді-екотуризму, екскурсоводи, провідники, аніматори екотуристських програм тощо), особи які надають послуги тимчасового розміщення, харчування тощо та інші учасники відносин, що організовують чи забезпечують здійснення екотуристської діяльності.

Ефективне здійснення екотуристської діяльності вимагає дотримання наступних умов:

- невиснажливе використання туристсько-рекреаційних ресурсів;
 - створення і функціонування туристсько-рекреаційної інфраструктури на відповідних територіях та об'єктах, що відповідає міжнародним та національним екологічним стандартам;
 - створення відповідної номенклатури і стандартів екотуристських послуг;
 - створення кадастру екотуристських ресурсів території України;
 - організація (розробка: опис, нанесення на картографічну основу, винесення в натуру, або маркування) та інфраструктурне облаштування екотуристських маршрутів (багатоденних – екотурів; одноденних – еколого-освітніх стежок, природознавчих та краєзнавчих екскурсій);
 - впровадження економічного механізму плати за надання екотуристських послуг;
 - організація рекламно-видавничої та інформаційної діяльності, екологічної просвіти серед екотуристів та населення;
 - участь у вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференціях, з'їздах, семінарах, присвячених питанням розвитку екотуризму, вдосконалення екотуристської діяльності, підвищення ефективності менеджменту та маркетингу екотуризму;
 - вивчення, узагальнення та впровадження вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо організації та здійснення екотуристської діяльності.
- Екотуристська діяльність може здійснюватися за такими основними видами:**
- **екскурсії маркованими еколого-освітніми стежками;**
 - **багатоденні екотуристські подорожі маркованими маршрутами (екотури);**
 - **короткотривалі (до 2-х діб) напівстаціонарний відпочинок** у спеціально облаштованих місцях (галявини, або майданчики для розбиття наметів, спеціально відведені та обладнані місця для розкладання вогнищ, біотуалети тощо);
 - **багатоденний стаціонарний відпочинок** у (готелях, кемпінгах, приватних садибах діяльність яких відповідає міжнародним екологічним стандартам);
 - **науковий екотуризм** – наукове дослідження компонентів екосистем, ландшафтів.

➤ **пізнавальний екотуризм:**

природознавчий екотуризм – ознайомлення з природними (геологічними, геоморфологічними, гідрологічними, ботанічними, зоологічними та іншими) об'єктами; *екотуристська діяльність на територіях природно-заповідного фонду України в спеціально створених об'єктах (музеях природи, візит-центрах, "зелених бібліотеках", "зелених школах", "зелених класах", лісництвах тощо):*

музеї природи забезпечують активну еколого-просвітницьку екотуристську діяльність різних природоохоронних територій й установ. В них утримуються експозиційні та фондові матеріали, які мають екоосвітнє та наукове значення;

гербарні кімнати – сховища створюються з метою утримування гербарних матеріалів, які є носіями інформації про флору заповідного об'єкта і використовуються як з науковою метою так і освітньою. Гербарні матеріали можуть експонуватися в музеях, на пересувних виставках, під час проведення просвітницьких екотурів серед населення регіону;

візит-центри національних парків, заповідників та інших об'єктів ПЗФ – комплексна структура, що об'єднує різнофункціональні об'єкти (музейну експозицію, лекційно-демонстраційну залу, читальну залу з комп'ютерним забезпеченням, рекреаційний куточок тощо). Завданням візит-центру є продемонструвати цінності певної природоохоронної території, певного заповідного екотуристського об'єкта, привабити екотуристів різними формами інформування та сприяти комфортному відпочинку у візит-центрі. На території візит-центру поширюється безоплатна та платна інформація про найбільш цінності екотуристські атракції в межах природоохоронної території: фотографії, відеофільми, слайди, буклети тощо. Складовою візит-центру може бути зовнішня експозиція, тобто земельна ділянка, де формується жива колекція флори, фауни, геологічних зразків, починається екологічна стежка чи екотуристський маршрут;

"зелені бібліотеки" можуть існувати як самостійні формування чи в комплексі візит-центру, офісу природно-заповідного об'єкта. В них йде накопичення спеціалізованої літератури природоохоронного спрямування, журналів, буклетів, брошур, газет, а також здійснюється формування слайдо-, відео-, аудіотек. При бібліотеці може працювати комп'ютеризована інтернет-бібліотека. Завдання бібліотеки надавати послуги не лише у вигляді опрацювання фондових друкованих матеріалів, але й готувати їх тематичні виставки, проводити зустрічі екотуристів з науковцями-природознавцями й фахівцями природоохоронної справи, організовувати виїзні виставки книг та інших бібліотечних матеріалів;

"зелені школи" формуються для проведення еколого-освітніх та виховних екотуристських заходів на спеціально-облаштованих стаціонарних майданчиках об'єктів ПЗФ, де є будівлі для проживання, класи, лабораторії, спостережні вежі, дослідні площі, навчально-наукові екотуристські маршрути. Зелені школи призначені для цілорічного функціонування і мають сприяти дослідженню природних процесів, біорізноманіття, впливів екологічних факторів на екосистеми тощо;

"зелені класи" – тимчасові обладнані майданчики для проведення спостережень і досліджень в природних умовах, складовий елемент зелених шкіл;

шкільні лісництва при різних природоохоронних й природогосподарських територіях зазвичай формуються на базі лісництв в їх межах, де під керівництвом спеціалістів проводяться спеціальні екотуристські акції, еколого-освітні заходи та практична діяльність з охорони лісу, лісорозведення, лісовідновлення. Організація

та діяльність зелених шкіл, класів, лісництв сприяють закріпленню набутих теоретичних знань і підтвердженню інформативних матеріалів, отриманих екотуристами в музеях природи, бібліотеках й візит-центрах природоохоронних установ;

краєзнавчий екотуризм (етнографічний екотуризм, кантрі-екотуризм, археологічний екотуризм, історичний екотуризм та ін.) – ознайомлення з традиційною культурою, народними звичаями, фольклором, побутом, кухнею, архітектурою та іншим духовними і матеріальними культурними цінностями місцевого населення;

➤ **активний екотуризм** (види спортивно-оздоровчого туризму, що здійснюються за стандартами екотуризму):

пішохідний, включаючи гірсько-пішохідний екотуризм, альпінізм та скелелазіння – пішохідні подорожі, екскурсії та прогулянки;

лижний, включаючи гірськолижний, екотуризм – лижні подорожі, екскурсії та прогулянки;

велосипедний екотуризм – подорожі, екскурсії та прогулянки на велосипедах;

кінний екотуризм – подорожі, екскурсії та прогулянки верхи на конях;

водний екотуризм – подорожі, екскурсії та прогулянки на гребних човнах (байдарках, каное); сплави на надувних плотах, катамаранах, човнах тощо (рафтинг); подорожі на вітрильних суднах (яхтинг), катання на водних лижах, водних дошках тощо (вейкбордінг, серфінг тощо);

спелеоекотуризм – відвідування підземних порожнин природного походження (печер, провалів тощо);

спелестоекотуризм – відвідування підземних порожнин штучного походження (шахт, катакомб тощо)

підводний екотуризм – підводне плавання (фрідайвінг) та занурювання з акалангом (дайвінг), підводні екскурсії, підводна спелеологія, спелестологія, археологія тощо;

повітряний екотуризм, включаючи екскурсії на спеціально облаштованих навісних мотузкових мостах та витягах – подорожі, екскурсії та прогулянки на: повітряних кулях (балунінг); паропланах (парапланеризм), дельтапланах (дельтапланеризм); стрибки з парашутом з висотних природних і штучних об'єктів (B.A.S.E. джампінг); стрибки на спеціальних гальмівних системах (джампінг) тощо;

➤ **подієвий екотуризм** – спостереження (візуальне, опис, замальовки, фото-, відеозйомка, аудіозапис тощо) за сезонними та унікальними процесами, явищами і об'єктами в екосистемах, ландшафтах, включаючи, екотуристські акції, фестивалі, конференції, з'їзди тощо;

➤ **промисловий екотуризм** – контрольований збір гірських порід, грибів, ягід, лікарських рослин тощо, включаючи спортивне мисливство і рибальство.

Висновки та перспективи. Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що дослідження у сфері екотуристської діяльності багато в чому носять інноваційний характер.

Насамперед це стосується:

➤ унікальної ролі екологічного туризму в урбокомпенсаційній рекреації та управлінні урбанізаційними процесами;

➤ інтегруючого та дидактичного значення екологічного туризму, що виводить його на надвидовий системний рівень особливого напрямку в туризмі, як особливої "школи спілкування з природним середовищем";

➤ проблем становлення та перспектив розвитку, особливостей управління, завдань і функцій різних видів діяльності в екотуризмі;

➤ вимог до фахівців в галузі екологічного туризму і специфіки їх діяльності в цій сфері.

Водночас дуже глибокого дослідження потребує визначення напрямків формування теоретичної та методичної бази менеджменту екотуристських підприємств. Особливу увагу слід звернути на розкриття системоформуючої ролі менеджменту в екотуризмі та змісту фахової діяльності менеджера екотуризму.

Їх специфіка полягає в тому, що прагнення до отримання прибутку від екологічного туризму має органічно сполучатися з формуванням і реалізацією комплексу різноманітних заходів, які мають саме природоохоронні цілі. Власне має в цьому виявляється унікальна гармонізуюча роль екотуристської діяльності, що покликана досягти компромісу між притаманним ринковій економі-

ці прагненням до прибутку і життєво важливим захистом навколишнього природного середовища в тому числі і від негативного впливу традиційних видів туристської діяльності.

1. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: Навч. посіб. – К.: Альтерпрес, 2004. 2. Заповідники і національні природні парки України / Мінекобезпеки України. – К.: Вища шк., 1999. 3. Кекушев В.П., Сергєєв В. П., Степаницкий В. Б. Основы менеджмента экологического туризма: Учеб. пособие. – М., 2001. 4. Чиждова В.П., Петрова Е.Г., Рыбаков А.В. "Учебные тропы" как одна из форм природоохранного образования // Природоохранное образование в университетах. – М., 1990. – С. 37–47. 5. Храбовченко В.В. Экологический туризм: Учеб.-метод. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2003.

Надійшла до редколегії 25.04.08

УДК 911.3

І. Смирнов, д-р геогр. наук

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЧИННИК В АГРОПРОМИСЛОВІЙ ЛОГІСТИЦІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Розглянуто європейський досвід агрологістики на прикладі Голландії та значення територіального чинника. Проаналізовано ключові принципи урядової програми "Бачення агро логістики" та основні проекти "Платформи агрологістики" які виконуються в даний час.

Considered European experience of agrologistics (Holland's example), Analyzed key principles of Dutch government Program "Vision Agrologistics" and major projects of "Platform Agrologistics", which are under execution now.

Постановка наукової проблеми. Агрологістика новітній прикладний напрям логістики, пов'язаний із застосуванням її положень та методів у сфері агропромислового виробництва. В Україні цей напрям на даний час перебуває на початковому етапі розвитку. Натомість у розвинених країнах світу – США, Канаді, Західній Європі, Австралії та інших, давно оцінили високу ефективність застосування логістичних підходів у агробізнесі. Нині ініціативну роль щодо впровадження логістичних засад у діяльність агропромислових підприємств у багатьох країнах європейського союзу беруть на себе урядові структури. Так, у Голландії за безпосереднього участю Міністерства сільськогосподарського господарства та Міністерства транспорту розроблена урядова програма "Бачення агрологістики" (англ. – Vision Agrologistics) в контексті виконання якої було створено "Платформу агрологістики" (англ. – Platform Agrologistics).

Наукові джерела та публікації з теми статті в Україні поки ще не численні та представлені публікаціями І. Смирнова [1; 2; 3; 4; 5 та ін.], Т. Косаревої, [1], І. Кіщак [6], та інші. Голландські джерела в основному охоплюють урядові та бізнесові Інтернет-сайти.

Метою статті є ознайомити українську аудиторію з європейським досвідом агро логістики на прикладі голландської, показати різноманітні напрямки та високу ефективність застосування логістики в сфері агропромислового виробництва, а також екологічну спрямованість багатьох агрологістичних проектів у цій країні.

Виклад основного матеріалу. Ще не так давно майже вся сільськогосподарська продукція в Голландії доставлялася на ринок на фермерських возах, пізніше – автопричепах. Також для цього використовувалися річкові біржі та інші подібні засоби. Нині ж, м'ясо до рагу (баранячі реберця) доставляється літаками в Голландію з Африки, банани перевозяться в морських контейнерах – рефрижераторах з центральної Америки, а насіння олійної пальми надходять вантажними кораблями з Азії. У той же час квітами, які виставляються на ранкових торгах в Голландії, будуть вечери того ж дня насолоджуватися їхні покупці в Нью-Йорку чи в Токіо.

Але крім зростання відстаней між виробниками сільськогосподарської продукції та її кінцевими споживачами, в сучасних умовах також спостерігається розши-

рення асортименту цієї продукції в продажі. В результаті отримуємо значне збільшення обсягів транспортної роботи при перевезенні сільськогосподарської сировини та готової харчової продукції. Так у Голландії за останні двадцять років подвоїлися обсяги перевезення сільськогосподарської продукції автомобільним транспортом. Якщо цей тренд збережеться, то наступне збільшення цих обсягів удвічі відбудеться через наступні двадцять років. Подібне збільшення обсягів транспортної роботи веде до зростання кількості автотранспортних засобів на дорогах, автозаторів у містах та на автобанах, а також до погіршення екологічної ситуації. Щоб вирішити цю проблему, голландські аграрні підприємці, логістичні компанії та навчально-дослідні центри (університети та науково-дослідні інститути) об'єднали зусилля та створили за участю та допомогою урядових структур тзв. "Платформу агрологістики". Вона має метою залучити всіх учасників аграрного ринку (а саме фермерів, переробних підприємств, посередників та роздрібну торгівлю, а також логістичних операторів) до пошуку інноваційних рішень з підвищення ефективності логістичного забезпечення агробізнесу в Голландії. "Платформа" буде підтримувати відповідні проекти не тільки консультативно, але і фінансово.

Такі проекти, якщо їх буде схвалено, отримують кожен свого відповідального менеджера-консультанта, який опікуватиметься учасниками проекту да допомагати їм протягом всього часу його реалізації, в т.ч. в подоланні різноманітних перешкод, пов'язаних з регуляційними протиріччями тощо.

Як каже Франс Тільройль, голова "Платформи агрологістики": Ви не можете заборонити людям застосовувати вантажівку для доставки продукції. Але якщо ви прагнете зменшити дорожній рух та усунути затори, необхідно розібратися з їхніми причинами та вплинути на учасників цього процесу, з тим, щоб вони бачили трохи далі свого носа. Тільки за цієї умови можна говорити про підвищення ефективності логістичного ланцюжка "Полеприлавок". Досвід показує, що саме за такого підходу виробники сільгоспродукції залишаються у вигаши [7].

Діяльність "Платформи агрологістики" повинна підтримувати урядову програму "Бачення агрологістики" (Vision Agrologistics), опубліковану в 2002 р. та підготовле-